बुटवलबाट प्रकाशित दैनिक पत्रिकाको सम्पादकीय भाषाको अध्ययन

तुलसीराम पौड्याल

परीक्षा क्रमाङ्क : ५००३८६/२०६७

त्रि .वि. द. नं. : ९-१-५०-५१७-२००३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

सन् २०१२

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

बुटवल बहुमुखी क्याम्पस

बुटवल, रूपन्देही

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शिं ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **'बुटवलबाट प्रकाशित दैनिक पत्रिकाको सम्पादकीय भाषाको अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी श्री तुलसीराम पौड्यालले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मिहिनेत र लगनशीलतापूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा. ऋषिराम भुसाल

शोधनिर्देशक

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल

मिति : १६ डिसेम्बर २०१२

कृतज्ञताज्ञापन

बुटवलबाट प्रकाशित दैनिक पत्रिकामा प्रयुक्त नेपाली भाषाको अध्ययन शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा विभाग, स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषय (नेपा.शि. ५९८) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको छोटो अध्ययनले निश्चित क्षेत्रका त्रुटिहरूलाई मात्र समेटेको भए तापनि भविष्यमा हुने यस सम्बन्धी अध्ययनका लागि केही हदसम्म भएपनि सहयोगी बन्नेछ भन्ने आशा र विश्वास लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा अतिव्यस्तताका बीच पनि शोधपत्रको शीर्षक अनुसार यस शोधपत्रको रूपरेखा तयार पारी त्यसलाई परिमार्जन एवम् परिष्कृत तुल्याइ अन्तिम रूप दिन अमूल्य विवेकशील सल्लाह सुझाव र कुशल निर्देशन दिनुहुने आदरणीय गुरु सहप्रा. ऋषिराम भुषालज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यको सिलसिलामा आवश्यक मार्गनिर्देशन दिनुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागीय प्रमुख दयाराम बस्याल, सहप्रा. शिवप्रसाद ज्ञवाली, प्रा.डा.हिरण्यलाल ज्ञवाली, सहप्रा.डा. शिवप्रसाद पौड्याल, यस शोधपत्रको विषय चयनमा प्रेरित गर्नुहुने आदरणीय गुरु उपप्रा. शालिकराम पौड्यालप्रति हार्दिक कृतज्ञ छु ।

त्यसैगरी अध्ययनका लागि निरन्तर प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा आदरणीय बुवा ठाकुरप्रसाद पौड्याल र आमा लीलाकुमारी पौड्यालप्रति सदैव ऋणी छु । सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउने नेत्र भट्टराई, विष्णुकुमारी पौड्यालप्रति हृदयतः धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधकार्यका लागि पत्रिकाहरू उपलब्ध गराएर तथा विभिन्न जानकारी दिएर शोधकार्य सम्पन्न गर्न गरिमामय सहयोग गर्नुहुने सम्पादक मोहन चापागाई र रामराज पोखेल लगायत पत्रिका प्रकाशन गृहलाई हृदयदेखि धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी लगनशीलताका साथ कम्प्युटर टाइपिङ्ग, सेटिङ्ग र प्रिन्टिङ्ग गरि सहयोग पुऱ्याउनु हुने न्यू अर्किड कम्प्युटर एण्ड फोटोकपि सेन्टरका मित्र सुमन बाकाबललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

शोधसार

शोधशीर्षक : बुटवलबाट प्रकाशित दैनिक पत्रिकाको सम्पादकीय भाषाको अध्ययन

शोधार्थी : तुलसीराम पौड्याल

शोधनिर्देशक : सहप्राध्यापक ऋषिराम भुसाल

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल

शैक्षिक वर्ष : २०६६/२०६७

अध्याय : पाँच

पृष्ठ : ८४

शोधप्रक्रिया

प्रस्तुत शोध एम.एड्. दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । अनुसन्धानका क्रममा धेरै समस्या र चुनौतिहरू देखापरे तापनि लगनशीलता र मिहिनेतले गर्दा शोधकार्यलाई सफल बनाएको छ । स्नातकोत्तर उपाधिका लागि मात्र नभई नेपाली भाषा, पत्रपत्रिकामा सम्पादकीय भाषा लेख्ने सम्पादक मण्डललाई वर्णविन्यासले गर्दा के कस्तो समस्या आउँछ एवम् पत्रपत्रिका अध्ययनमा रूचि राख्नेहरूका लागि अत्यन्त उपयोगी साधनका रूपमा यो शोधपत्रलाई लिन सकिने विश्वास गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन **लुम्बिनी** र **तिलोत्तमा** पत्रिकाको फागुन महिनाको सम्पादकीय भाषामा रहेका वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा प्राथमिक स्रोतका रूपमा लुम्बिनी र तिलोत्तमा पत्रिकाका अङ्कहरू र द्वितीय स्रोतका रूपमा पत्रकारितासँग सम्बन्धित पुस्तकहरू, शोधपत्रहरू, शब्दकोशहरू, लेख रचना र शिक्षक वर्गका सुझाव र निर्देशनहरूलाई लिइएको छ । यस शोधकार्य तयारीका सिलसिलामा सैद्धान्तिक विधि, पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, विश्लेषणात्मक विधि, विवरणात्मक विधि र क्रियात्मक अनुसन्धान विधि अपनाएको छ । यस शोधकार्यमा लुम्बिनी र तिलोत्तमा पत्रिकाको सम्पादकीयमा रहेका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई ह्रस्व-दीर्घ, ब/व, य/ए, श/ष/स, ऋ/रि, हलन्त र अजन्त,

चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु पदयोग र पदवियोग, लेख्य चिह्न र वर्णविन्यास सम्बन्धी अन्य त्रुटिहरूमा विभाजन गरी विश्लेषण र विवेचना गरिएको छ ।

यस शोधकार्यलाई जम्मा पाँच अध्ययनमा बाँडिएको छ । अध्याय एकमा शोध परिचय र अध्याय दुईमा नेपाली वर्णविन्यासको सैद्धान्तिक अवधारणाको बारेमा प्रकाश पारिएको छ । अध्याय तीनमा सञ्चार, सम्पादकीय र पत्रिकाको परिचय बारेमा चर्चा गरिएको छ । अध्याय चारमा सम्पादकीयमा प्रयुक्त वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको विश्लेषण र विवेचना प्रस्तुत गरिएको छ जस अर्न्तगत सम्पादकीयमा देखिएका वर्णविन्यासगत ४५५ त्रुटिहरूलाई विभिन्न क्षेत्रमा विभाजन गरी देखाइएको छ । अध्याय पाँचमा निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

निष्कर्ष

लुम्बिनी र तिलोत्तमा दैनिक पत्रिका विज्ञ र दक्ष भाषा सम्पादकबाट सम्पादित हुँदाहुँदै पनि केही वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू देखिन्छन् । मानिसमा योग्यता र दक्षता भए पनि कतिपय अवस्थामा पूर्णता नहुन सक्छ । निरन्तर अध्ययन र अभ्यासको कमी, हतारमा टाइप र प्रविधिगत समस्याले पनि त्रुटिहरू हुन गएको पाइन्छ । यस्ता त्रुटिहरू यी पत्रिकामा मात्र नभएर आम पत्रकारितासँग दिनहुँ लाखौं पाठकको सम्पर्क हुने भएकाले सम्बन्धित निकायको दृष्टि यस्ता त्रुटिहरूतर्फ जानु नितान्त आवश्यक देखिन्छ । पत्रकारिता आम सूचना सञ्चारको माध्यम तथा शिक्षा र चेतनाको प्रसारण मानिन्छ । आम जनतामा शुद्ध भाषिक प्रवाहको लागि पत्रकारितामा प्रयोग गरिने भाषा स्वभाविक रूपमा शुद्ध र उपयुक्त हुनु पर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

शोधसार

विषयसूची

सङ्केतसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधको प्रयोजन १

१.३ समस्याकथन १

१.४ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६ शोधकार्यको औचित्य ६

१.७ शोधको सीमाङ्कन ६

१.८ शोधविधि ७

१.९ शोधको रूपरेखा ७

अध्याय दुई

नेपाली वर्णविन्यासको सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ परिचय ८

२.२ नेपाली वर्णविन्यास सुधारका लागि भएका प्रयासहरू ८

२.३ नेपाली वर्णविन्यासका नियमहरू १०

२.३.१ ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी नियम र अपवाद ११

२.३.१.१ शब्दका अगाडि (सुरु र बीच) का वर्णको ह्रस्व दीर्घसम्बन्धी नियम १२
२.३.१.२ शब्दको अन्त्यमा ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी केही नियमहरू १३
२.३.२ बकार र वकारको प्रयोगसम्बन्धी नियम १४
२.३.३ य वा ए को प्रयोगसम्बन्धी नियम १५
२.३.४ ऋ, रि को प्रयोगसम्बन्धी नियम १६
२.३.५ श/ष/स को प्रयोगसम्बन्धी नियम १६
२.३.६ क्ष/छे/क्ष्य/छ/छे/छ्य को प्रयोगसम्बन्धी नियम १७
२.३.७ ज्ञ/ग्यँ को प्रयोगसम्बन्धी नियम १८
२.३.८ हलन्त र अजन्तको प्रयोगसम्बन्धि नियम १८
२.३.९ चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोगसम्बन्धी नियम १९
२.३.९.१ चन्द्रबिन्दु प्रयोग हुने अवस्था १९
२.३.९.२ शिरबिन्दु प्रयोग हुने अवस्था १९
२.३.१० पदयोग र पदवियोगको प्रयोगसम्बन्धी नियम २०
२.३.१०.१ पदयोग हुने अवस्था २०
२.३.१०.२ पदवियोग हुने अवस्था २०
२.३.११ लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग सम्बन्धी नियम २१

अध्याय तीन

सञ्चार, सम्पादकीय र पत्रिकाको परिचय

३.१ सञ्चार २५
३.२ आमसञ्चार २६
३.३ पत्रकारिता २७
३.४ पत्रकारिताका विधाहरू २७
३.५ नेपालमा पत्रपत्रिकाको आरम्भ २९
३.६ सम्पादकीय ३०
३.६.१ सम्पादकीय परिचय ३०

३.६.२ सम्पादकीय अर्थ ३१
३.६.३ सम्पादकीयको परिभाषा ३२
३.६.४ सम्पादकीय संरचना ३३
३.६.५ सम्पादकीय लेखन ३३
३.६.५.१ सम्पादकीय लेखनका प्रकार ३४
३.६.५.२ सम्पादकीयको वर्गीकरण ३६
३.७ सम्पादकीयको भाषा ३७
३.८ सम्पादकीयको काम ३७
३.९ असल सम्पादकीयका विशेषताहरू ३८
३.१० सम्पादकीय लेख्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू ३९
३.११ सम्पादकीयमा राख्न नमिल्ने कुराहरू ४०
३.१२ लुम्बिनी एक चिनारी ४१
३.१३ तिलोत्तमा एक चिनारी ४२
३.१४ निष्कर्ष ४३

अध्याय चार

सम्पादकीयमा प्रयुक्त वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूको विश्लेषण र विवेचना

४.१ पृष्ठभूमि ४४
४.२ ह्रस्वसम्बन्धी त्रुटिहरू ४४
४.२.१ ह्रस्व सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ४८
४.३ दीर्घसम्बन्धी त्रुटिहरू ४९
४.३.१ दीर्घसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ५३
४.४ ब र व सम्बन्धी त्रुटिहरू ५५
४.४.१ बकार सम्बन्धी त्रुटिहरू ५५
४.४.१.१ बकार सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ५७
४.४.२ वकार सम्बन्धी त्रुटिहरू ५८

४.४.२.१ वकारसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ५९
४.५ य र ए सम्बन्धी त्रुटिहरू ५९
४.६ श, ष र स सम्बन्धी त्रुटि ६०
४.७ ऋ र रि सम्बन्धी त्रुटि ६१
४.७.१ रिकारसम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण ६१
४.८ हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटिहरू ६२
४.८.१ हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ६३
४.९ चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुसम्बन्धी त्रुटिहरू ६३
४.९.१ चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिहरू ६३
४.९.१.१ चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ६५
४.९.२ शिरबिन्दु तथा पञ्चम वर्णसम्बन्धी त्रुटिहरू ६६
४.१० पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटिहरू ६८
४.१०.१ पदयोग र पदवियोगसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण ७१
४.११ वर्णविन्याससम्बन्धी अन्य त्रुटिहरू ७२
४.११.१ वर्णविन्याससम्बन्धी अन्य त्रुटिहरूके विश्लेषण ७४
४.१२ लेख्य चिह्न सम्बन्धी त्रुटिहरू ७४
४.१२.१ लेख्य चिह्नसम्बन्धी त्रुटिहरू विश्लेषण ७५

अध्याय पाँच

उपसंहार, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ उपसंहार ७७
५.२ निष्कर्ष ७७
५.३ सुझावहरू ८०
५.४ सम्भावित शोध शीर्षकहरू ८१
सन्दर्भसूची ८२

सङ्केतसूची

उपप्रा.	उपप्राध्यापक
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
चौ.सं.	चौथौ संस्करण
टि.भी.	टेलिभिजन
ति.	तिलोत्तमा
तृ.सं.	तृतीय संस्करण
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.स.	नेपाली शब्दसागर
प्रा.डा.	प्राध्यापक डाक्टर
पृ.	पृष्ठ
बृ.ने.स.	बृहत् नेपाली शब्दकोस
लु.	लुम्बिनी
सहप्रा.	सहप्राध्यापक